

<https://doi.org/10.15407/fd2023.02.132>
УДК171:1:316.477

Євген МУЛЯРЧУК, доктор філософських наук,
старший науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
Muliarchuk@nas.gov.ua
<http://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

ФІЛОСОФІЯ СКОВОРОДИ І ПОКЛИКАННЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено аналізу розуміння покликання людини у творчості Сковороди та його значення для світогляду і життєвого вибору сучасних людей. Кризові явища сучасності пояснюються у світлі положень філософії Сковороди розривом матеріального і духовного вимірів буття людини, неспорідненістю її занять, послабленням цінності самопізнання, індивідуалізмом і споживацтвом. Наслідком є духовна несвобода людини, неспроможність дієво реагувати на виклики сучасності. Згідно з думкою Сковороди, принцип самопізнання реалізується у дослуханні людини до внутрішнього поклику буттєвої істини або «Духу Божого» у ній, що спонукає до праці, суспільного служіння і морального вдосконалення. Автор визначає три смислові рівні філософії покликання Сковороди: індивідуальний, соціальний і духовний. Покликання проявляється як природне бажання людини до певної діяльності, але має у кінцевій меті осягнення Царства Божого.

У статті автор подає результати власного дослідження досвіду покликання сучасних українців і розкриває його типологію. Констатовано, що виявлена смислова структура прояву покликання «бажання-здібності-реалізація-благо» в цілому відповідає розумінню покликання у Сковороди, і отже, є сталою у часі. Однак протилежно до етичних пріоритетів Сковороди, мотивація на саморозвиток нині переважає цінність піклування про суспільне благо і духовні цілі у розумінні покликання. Порівняльний аналіз уявлень про покликання українських і американських студентів підтверджує їх ідентичність на основі спільної юдео-християнської традиції. Відмінності у сучасному розумінні покликання визначаються по лініях: «релігійність — секулярність» та «протестантизм — східне християнство». Зокрема, відзначено моральний ригоризм протестантського покликання як обов'язку, тоді як в цілому юдеї і решта християн уявляють покликання в образах світла, легкості і щастя. Аргументовано значний мотиваційний і педагогічний потенціал ідеї покликання у сучасному світі. Наголошено на актуальності критичних філософських настанов Сковороди щодо індивідуалізму і культу споживання для подолання проблем довкілля, зокрема кліматичної зміни, викликані неспинним зростанням споживання енергії, та антропологічної кризи.

Ключові слова: покликання, щастя, духовна свобода, благо, моральний обов'язок, самореалізація особистості, антропологічна криза.

Цитування: Мулярчук, Є. (2023). Філософія Сковороди і покликання сучасної людини. *Філософська думка*, 2, 132—143. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.132>

Стан сучасного світу можливо визначати як кризовий у відносинах «людина—природа», у людському співіснуванні, в інституціях, неспроможних адекватно реагувати на виклики перед людством. Його також характеризують як антропологічну кризу — людина руйнує себе, власне природне середовище, свою ідентичність. Сучасні люди не певні, ким вони є, для чого живуть, куди веде рух цивілізації, — і для них це неважливо. Технології, замість Бога і природи, стають чинником еволюції, яку людина слабо контролює, а радше є заручником наростання їх комплексності і дедалі більшої потреби в енергоресурсах. Свідомість людини, її психічне життя стрімко змінюється, але бракує розуміння того, що відбувається з нею й у світі довкола. Ми не можемо досягнути сенс і наслідки власних дій. Мимоволі пригадуються поетичні рядки Сковороди: «Морем і сушею, крізь стріли і вогонь мчить той, хто нерозумну душу не скеровує розумом» (Сковорода, 1994b: с. 238).

В античності космос уявлявся як вогонь, що мірою розгоряється й мірою згасає (Геракліт). У філософській концептуалізації вогонь — це енергія матеріальна і духовна. Давні греки розуміли, що рух матеріальних тіл співвіднесений з енергією думки, частинки і частоти пов'язані з чеснотами. Гармонію буттєвої енергії людина могла знаходити у собі, як мікрокосмосі, і пізнавати у зовнішньому світі. Однак модерна наука запозичила з античності лише парадигму матеріальної енергії і не потребувала для пояснення світу розумного первня, душі та морального закону понад людськими конвенціями. Енергія думки, волі й почуттів людини виявилася вторинною, залежною від матеріально-технічних умов її відтворення. Безперечно, перебування без світла та інтернету виявляється гнітючим, навіть травматичним. Тривала відсутність благ цивілізації змінює весь лад нашого життя і викликає суб'єктивне відчуття несвободи. Навіть наші оселі живляться від зовнішніх джерел енергоресурсів, які ми не контролюємо. Отже, потрібні чималі зусилля, щоб втримати психологічну рівновагу та спокій, збалансувати енергію фізичну і духовну. Автономність існування, соціальний порядок, придатне для життя природне довкілля — усі ці показники добробуту не є гарантованими, але вони створюють завдання і виклики для кожного покоління й окремої людини осібно.

У моральній філософії розуміння цих завдань, викликів і, головне, способу відповіді людини на них можливо розкривати через аналіз поняття покликання. Визначаючи його коротко, покликання — це відповідь на поклик. Однак це поняття охоплює цілу сукупність феноменів: поклик, його чуття і розуміння, мотивація діяти у відповідь, саме зусилля дії, випробування власних здібностей і необхідних чеснот, оцінка результатів, їх визнання і, зрештою, завжди не до кінця досяжний ідеал, вища цінність, благо, якого прагне людина. Покликання людини можливо аналізувати в індивідуальному і соціальному аспектах, у традиційно релігійному і сучасному секулярному його розумінні. У кожному разі йдеться про свободу людини, про мету її життя, про благо, вище, ніж її власний добробут, а отже, про етичну мотивацію.

У покликанні людина знаходить міру задоволення її бажань і суспільної користі, урівноважує екзистенційне переживання конечності життя і надособистісної цінності її справи та ідеалів. Дослідження феномену покликання дає можливість перекласти, «операціоналізувати» ці вічні теми філософії мовою кожного покоління людей, розкрити їх через аналіз «живого досвіду» (lived experience), порівняти особливості самопізнання й самореалізації людей різних культур і часів.

У власному дослідженні, опублікованому в монографії «Філософія і педагогіка покликання» (2019), я розкрив актуальність мотиваційного чинника покликання в ситуації вибору фаху учнівської і студентської молоді в Україні і проаналізував думки досвідчених педагогів про значення покликання для формування гармонійної, успішної, щасливої у житті і професійній діяльності особистості. Також були проведені міжкультурні зіставлення досвіду покликання українських та американських студентів. Філософія покликання Г. Сковороди не була у цьому дослідженні предметом окремого аналізу. Утім, порівняння концепції сродної праці Г. Сковороди з актуальними уявленнями сучасних людей про покликання видається цікавим не лише в культурно-історичному аспекті, щоб побачити стале і змінне в самому феномені покликання, але й для нагадування про етичні настанови філософа в контексті проблем і викликів сьогодення.

Сковорода констатував, що люди його часу втратили розуміння власного буття: «Вельми той рідкісний, хто зберіг серце своє». Утім, додавав, що не було б тої згуби, «коли б намагалися люди зрозуміти, що значить людина, що це — бути людиною, тобто коли б самих себе пізнали» (Сковорода, 1994а: с. 169). Людина прагне заволодіти усіма «Коперниковими світами», але в основу цих зусиль не покладено принцип самопізнання — розуміння того, що власне їй та кожному з нас зокрема потрібно у житті. І ось тут відбувається розрив індивідуальних сенсів, тут джерело суспільних проблем. Філософ запропонував онтологічне й епістемологічне обґрунтування принципу самопізнання: «Коли хочемо виміряти небо, землю та моря, маємо спершу виміряти самих себе... власною нашою міркою. А коли нашої всередині себе мірки не знайдемо, то чим мірятимемо?» (Сковорода, 1994а: с. 162). Метафізичні запитання «Що я можу знати?», «Що я маю робити?», «На що сподіватися?», які ставив сучасник Сковороди Кант, зводяться до фінального «Що таке людина?». Й такого антропологічного принципу дотримувався Сковорода: «Нічого не можна ні знати, ні робити, якщо не пізнати себе самого» (Сковорода, 1994а: с. 210).

Звісно, етичні й педагогічні настанови Сковороди угрунтовані на його релігійно-філософських уявленнях. Філософ каже про дві природи (видиму й невидиму, тварну і Божу), про три світи (світ людини, всесвіт і символічний світ Біблії) та закликає людей «спасати душу», «пильнувати дороги свої», отже, плекати те зерно, яке має стати плодом їхнього життя, а не стебло чи соломку, яка швидко всохне. Йдеться про духовні надбання, про Царство Боже.

«Одна наша для всіх є дорога, що веде у вічність, але дві в собі частини і два боки, начебто дві дороги, має: праву та ліву. Частина Господня веде нас до нього, а лівий бік — у тління» — нагадує Сковорода біблійне повчання і закликає «берегти цю добру частину» (Сковорода, 1994а: с. 190). Для того немає іншого шляху, ніж «пізнати себе... без нього ні Господа, ні нічого пізнати не можна» (Сковорода, 1994а: с. 207).

Однак, як це — себе пізнати? «Слухай себе» — у різних текстах повторює Сковорода. Людина має відкрити у собі поклик Божий, не обов'язково у його об'явленні голосом, але як «мановеніє духа», виявлене передовсім у чутті схильності до чогось, у бажанні до тої чи іншої справи. На думку Сковорода, кожен від народження має у собі Дух Божий, який являє істинну людину в ньому. «Почуй себе..., — закликає філософ, — щоб дбайливо усякий, покоряючись таємному покликові блаженного всередині нас духа, міг дістати настанову, просвіту, радість і здійснення в кожному своїм ділі» (Сковорода, 1994а: с. 418). Словом «радість» перекладач виразив «кураж» у Сковорода, а «здійснення» висловлює оригінальне «совершеніє» (Сковорода, 1973: с. 417). Здається, що у цьому «куражеві» сказано і про сміливість, рішучість людини йти життям за її покликом, а «совершеніє» говорить про те, що у покликанні людина досягає єдино можливої для неї досконалості.

Сковорода закликає відрізнити поклик Духа Божого, що «живе в нас», від «чужих рад» і «власних потягів» (в оригіналі «стремленій»). Філософ не раз згадує висловлювання Христа «вороги чоловікові — домашні його!» (Мф. 10:36), маючи на думці, що спонуки власної плоті та поради ближніх стають на заваді того, аби людина дослухалася до себе, до істини власного буття. Адже ніхто краще за неї не знає, до чого вона народжена, не може почути звернений лише до неї поклик Божий. Для того людині потрібні чесноти — «вільне серце» і «страх Божий». Йдеться про здатність йти до мети, яка перевершує повсякденні житейські міркування і про пошук та тримання істини буття. Ставлення людини до Бога є, на думку Сковорода, фундаментальним, адже, як створена і одухотворена істота, вона є проявом Божого Духа. Страх Божий просвітлює буття людини, а його відсутність, точніше, втрата і сваволя, веде у пітьму, віддає людську душу в полон, на муки її власних пристрастей: «Пекло — воля твоя клята» (Сковорода, 1994а: с. 78).

Відповідно у розумінні Сковорода покликання людини в жодному разі не може бути довільно обраним. Це веління Духа, прояв Божого промислу, який людині потрібно зрозуміти, щоб не змарнувати власне життя. Натомість, за словами філософа, люди часто прагнуть до посад, з якими вони не мають спорідненості, що завдає шкоди суспільству та призводить до нещастя для них самих. На позначення покликання Сковорода вживає слово «званіє», наголошуючи, що це водночас природжений поклик і місце людини у суспільстві. Цю подвійність «звання» найкраще показати мовою оригіналу: «И как может быть званіем, если я к оному не зван вышним царством? Как же зван, если не к тому рождён?» (Сковорода, 1973: сс. 419—420). Однак слідування

поклику не може сприйматися людиною як насилля над собою. Вона має до цього природне бажання, й лише житейські міркування та спокуси стають на заваді її належному шляху. Зрозуміло, філософ має на увазі невидиму, духовну природу в основі бажання, адже пише: «що є *природа*, коли не той блаженний у людині дух» (Сковорода, 1994а: с. 419).

Сковорода розумів покликання як складний феномен, прояв якого лише починається з «вічного джерела бажання», відкритої людиною спорідненості з тою чи тою справою. В одній зі своїх байок український мудрець висновує реалізацію покликання так: «мене навчав спільний нам отець небесний, давши мені до цього схильність, а схильність дала бажання, бажання — знання та звичку» (Сковорода, 1994а: с. 113). Бажання (його мовою — «охота») «прагне до праці і радіє із неї». Так з'являється досвід — «батько мистецтва, знання та звички. Звідси народились усі науки, і книги, і вправності» (Сковорода, 1994а: с. 113). Як бачимо, Сковорода розумів, що для реалізації покликання мають поєднатися різні елементи досвіду людини: схильності й бажання, праця і знання (зусилля і навички), призвичаєння до справи та індивідуальні чесноти (вільне серце і страх Божий), суб'єктивне відчуття радості (щастя) і розуміння суспільної користі. Коли чогось бракує, не складається і покликання. Філософ писав: «Розум гострий у багатьох, але не навчилися міркувати. Інші мають вивчені почуття довгим навчанням, але не мають невтомного бажання. Знайдеш і бажаючих, але зв'язані житейськими печалями. Знайдеш і вільне серце, але без страху Божого» (Сковорода, 1994а: с. 448). Покликання не буває без духовної свободи і відданості справі. Біографія Сковороди свідчить, яким непростим може бути життя у покликанні. Хоч сам філософ постійно наголошував на тому, що потрібне людині легке, а важке непотрібне, ця зовнішня легкість, як свідчать розвідки про його життєвий шлях і творчість, не дається без боротьби і «внутрішніх терзань» (Попович, 2007: с. 148).

Сковорода рішуче відмежовує покликання, як прояв Святого Духа, від схильностей до зла, які люди можуть вважати також природженими. На початку діалогу «Алфавіт, або буквар миру» йдеться: «Афанасій. А коли хто до злодіяства народжений? / Григорій. Забирайся геть! Моя розмова стосується лише людинолюбних душ, чесних станів і благословенних промислів, які не суперечать Божому й людському закону» (Сковорода, 1994а: с. 418). Сковорода дотримувався християнської думки про вторинність зла. За такою логікою, кожна людина покликана до добра, а зміст покликання може бути лише відповідним до настанов віри і моральних цінностей спільноти. Коли зло як хиба призводить життя людини до марноти та згуби, то поклик Божий веде до найбільшої користі як для самої людини, так і для суспільства загалом. Бог «не може бути ошуканцем», казав свого часу Декарт (Декарт, 2000: с. 45). І Сковорода переконаний, що гарантом істини покликання є сам Бог. У покликанні не помиляються. Людина відповідальна за непослух, невслухання в істину власного буття. Навіть якщо людина вільна від будь-яких

страхів, без страху Божого вона може заблукати в житті та втратити відчуття міри й достатності. Зрештою, істина виявиться у тому, що вона не буде щаслива й задоволена тим, що робить і чого досягає. У будь-якому разі людина пізнає себе, питання лише: в якому стані?

Об'єктивний критерій покликання — це благо, якому людина служить. Щастя покликання не лише в тому, що людині вдається її справа, але у розумінні суспільного блага від її діяльності. Сковорода пише: «Це і є бути щасливим, пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді із загальною потребою. Така потреба — це благодійство і послуга» (Сковорода, 1994а: с. 418). І, звісно, це благо духовне: «спільна для нас усіх робота... визначає пошуки Божого Царства і є головою, світлом та сіллю будь-якого приватного заняття... Щасливий, хто поєднав любую собі роботу із загальною» (Сковорода, 1994а: с. 116). Без мети надособистісного блага ми можемо займатися, кажучи по-сучасному, «своїм хобі», тобто мати особисті захоплення. Лише та спорідненість, те бажання, яке відкриває трансцендентний вимір духовного блага, може називатися покликанням. Без служіння такому вищому благу ми у своєму занятті самозванці й, стикаючись із труднощами, з невизнанням наших талантів і зусиль, неминуче упадаємо в розпач, в «нудьгу та зневіру», як не раз наголошував філософ.

Отже, у філософії покликання Сковороди можливо виділити три смислові рівні: це споріднена праця, що відповідає індивідуальним схильностям і має особистісний сенс; це професія й посада, яка приносить суспільну користь; і, нарешті, це шлях людини до Царства Божого як загальнолюдської духовної мети. Звісно, у Сковороди релігійно-духовна і соціально-етична мотивація покликання переважає над індивідуалістичними мотивами.

Зіставимо розуміння покликання у Сковороди зі свідченнями з досвіду сучасних людей. У моєму дослідженні покликання було 2 етапи збору та аналізу емпіричного матеріалу: спочатку було опитування 195 старшокласників і студентів щодо мотивів їхнього вибору професії, а також проаналізовано значення чинника покликання серед них; після цього було проведено глибинні інтерв'ю з відібраними в ході опитувань 10-ма студентами 3-го курсу Національного педагогічного університету ім. Драгоманова та додатково з 5-ма педагогами з київських шкіл. Опитування показали, що не менше половини молодих людей були мотивовані думкою про покликання у ситуації вибору фаху навчання й майбутньої професії, і принаймні третина мали уявлення про власне покликання. Утім, вже з відповідей студентства видно, що не всі (лише половина опитаних) йдуть навчатися за покликанням. Зрозуміло, що інші чинники життєвого і фахового вибору такі, наприклад, як високий заробіток, часто переважають значення покликання, проте суттєво вже те, що це поняття є для наших сучасників зрозумілим і потрібним (Мулярчук, 2019: сс. 212—219).

За результатами феноменологічного аналізу покликання на підставі 15-ти глибинних інтерв'ю було виявлено структуру прояву покликання як смислової

єдності елементів «бажання—здібності—реалізація—благо». Отже, покликання нами визначено як *сміслову цілю, яке об'єднує особистісні бажання, здібності, діяльність для їх реалізації та оцінку досягнених результатів відповідно до розуміння людиною особистісного, суспільного або духовного блага, на яке вони спрямовані*. Можна виділити три типи покликання сучасних людей за основною мотивацією: 1) самореалізаційний тип, орієнтований на особистісний розвиток у професійній діяльності (в опитуванні це виявили 67% респондентів); 2) просоціальний тип, орієнтований на спільноту, активну діяльність для блага інших і суспільну користь (30%); 3) трансценденційний тип, спрямований на реалізацію духовних благ та релігійних ідеалів (3%). Вказані типи мотивації не є взаємовиключними і зазвичай спільно присутні у свідомості, але різна їхня «вага» у суспільстві відображена у поданому розподілі. Йдеться, власне, про ті смислові рівні покликання, що були визначені нами ще у Сковороди: індивідуальний, соціальний і духовний. Утім, як бачимо, в Україні ХХІ ст. мотив індивідуальної самореалізації переважає орієнтацію на суспільне благо, а релігійно-духовне розуміння покликання доповнює інші сенси, але є основним для незначної частини людей.

У моїх інтерв'ю неодноразово студенти визначали покликання як «сродну працю». Це було наче вказівкою на само собою зрозумілу для кожного українця сутність феномену, адже для більшості респондентів покликання — це діяльність, відповідна до індивідуальних бажань, здібностей та схильностей. Думка про природженість покликання підтримувалася розповідями з власного досвіду. Однак були й ті, які вважали, що покликання людини може змінюватися, і що загалом про покликання можливо говорити у множині. Практично для усіх учасників глибинних інтерв'ю очевидним є твердження, що праця за покликанням є умовою щастя людини, проте переважно — це вибір, право, але не обов'язок, який людина бере на себе незалежно від її бажання. Таке сприйняття покликання особливо притаманне молоді. Студенти розповідали про власне покликання з використанням понять «хист», «інтерес», «любов до чогось», «саморозвиток», маючи на увазі моральне задоволення від своєї справи і впевненість у тому, що в такий спосіб людина приносить найбільшу суспільну користь. Проте, на думку більшості з них, суспільне благо є природним наслідком, але не безпосередньою метою їхнього покликання. Особисте і суспільне для них чарівним чином гармонізується, принаймні вони хотіли б так думати. Природно віднести таке переконання на молодість моїх співрозмовників, але, ймовірно, у цьому виявляється певна риса української ментальності. Недарма й І. Іванько зазначив: «Сковорода не допускає можливості “природного нещастя”, наївно вважаючи, що до нещастя призводить нерозумність людей, які діють всупереч своїй природі» (Шинкарук, 1972: с. 280).

Учителі різного фаху в моїх інтерв'ю звертали увагу на етичний сенс покликання як служіння іншим, на суспільне значення власної професії, але йшлося і про «внутрішній вогник», який спонукає до справи, і про насагу

долати труднощі, і про «світло», яке вказує шлях. В одному з інтерв'ю вчителька української мови і літератури безпосередньо згадувала Сковороду, визначаючи покликання як «найкомфортніший стан душі», як таке, що «йде від серця». Утім, головне для педагогів — це розкривати покликання у своїх вихованців, що відповідає місії формування майбутнього фахівця і громадянина.

Попри позитивне ставлення до християнської релігії частини із моїх співрозмовників та їх участь у церковному житті, майже для всіх них покликання виявляється поцейбічним, іманентним. Лише в 1-му інтерв'ю зі студентами та в 1-му з учителями релігійна мотивація була провідною, а покликання сприймалося як визнання волі Божої, яка цілком визначає життєвий шлях людини. Тож у їхньому переважно секуляризованому розумінні українці XXI ст. вважають покликання справою особистого вибору. Загалом, в 9-ти з 10-ти випадків мої респонденти не погодилися б із твердженням Сковороди: «Нехай ніхто не думає, що від нашої волі залежить вибрання статі чи посади» (Сковорода, 1994а: с. 420). В інтерв'ю зі студентами педагогічного університету ми навіть дискутували про покликання до зла, тоді як саму можливість такої дискусії Сковорода відкидає. Проте в сучасному суспільстві потрібно бути готовим доводити, чому потяг до зла не може стати основою формування покликання.

Взагалі, українці цілком розуміють, що ідея покликання виконує у суспільстві позитивну мотиваційну роль, що робота за покликанням — це ідеальна ситуація, яку варто реалізувати у житті, хоча не всім таланить знайти себе. Мої співрозмовники вважали, що праця за покликанням — це духовна насолода, а її плоди компенсують увесь необхідний труд й усі зусилля. У такому контексті вони погодилися б із висловом Сковороди: «Робота наша — це джерело веселощів» (Сковорода, 1994а: с. 116), а також з мудрістю Епікура: «Все природне легко здобувається, а пусте (зайве) важко досягається», і з перефразуваннями на кшталт: «Вдячність моя блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке — непотрібним...» (Сковорода, 1994а: сс. 469, 123).

Для аналізу міжкультурних і часових відмінностей у досвіді покликання я порівняв власні результати з дослідженням феномену покликання на підставі інтерв'ю з американськими студентами педагогічного фаху з протестантського університету (Bigham, 2008). Попри універсальне етичне та екзистенційне значення покликання як мотивації людини до професійної діяльності, зрозумілу думку про поєднання індивідуального блага і суспільної користі, а також потребу людини у духовному вдосконаленні і трансценденції, виявилася відмінність на основі культурно-релігійних чинників. Так, на думку українців, споріднена праця — це задоволення і щастя, яке є практично *гарантованим* людині, яка тримається власного покликання. Натомість у свідомості студентів американського протестантського університету покликання постає у першу чергу *обов'язком* людини — тим, що вона зрозуміла, прийняла і має здійснювати у житті незалежно від того, скільки задоволення або

труднощів воно принесе. Адже, на їхнє загальне переконання, покликання людина *не обирає, вона обрана до нього*. Схильності та здібності дані їй саме для цього. Бог передбачив людині певну мету, і якщо їй бракує вмінь (ми б сказали «сродності»), вона має докласти зусиль, щоб розвинути необхідні навички.

Ще одна характерна відмінність у тому, що сучасні українці переважно розрізняють покликання та призначення. Покликання стосується особистісних бажань та інтересів, які можуть бути реалізованими і поза професією, якщо не вдається це поєднати. Призначення ж є чимось зі сфери службових обов'язків та посад («мене призначено»). Цього розрізнення немає у молодих американських протестантів. І, напевно, його не робив би Сковорода, який жив у час, коли суспільний стан і «звання» мали вагу. Крім того, як релігійний мислитель, він розумів покликання визначеним Богом.

Варто додати, що й у західній теологічній літературі стверджується, що покликання може бути обов'язком людини робити справу, до якої вона природно не схильна. «Будь-яка професійна діяльність, навіть та, яка людині не подобається, може бути покликанням, оскільки людина може мати за обов'язок робити те, що їй важко», — читаємо у «Теологічному словнику» Ранера і Форгримлера (Rahner, Vorgrimler, 1965: pp. 483—484). Доречно пригадати й рядки з праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму»: «у німецькому слові “*Beruf*” і можливо ще більшою мірою у англійському слові “*calling*” звучить, поряд з іншими, певний релігійний мотив; уявлення про поставлене Богом перед людиною *завдання...*» (Вебер, 1994: с. 69). Дійсно, релігійне покликання складно відокремити від думки про обов'язок. Однак сучасним українцям було б важко погодитися з таким суворим визначенням, як, наприклад, у американського автора Дж. ВанУстина, який пише, що «прийняття покликання веде до *життя у жертвовності, у вірі і, часто, у темряві*» (VanOosting, 2005: р. 70). Так, потрібно виконувати обов'язки, але українці вважають, що ця ноша є, зрештою, легкою, і воліють пов'язувати з покликанням відчуття світла попереду та очікування щастя.

До речі, В. Малахов у одній зі своїх статей також звертав увагу на «етос важкості» у протестантському переживанні людського покликання, як це зображено С. К'еркегором у релігійному подвигу Авраама та І. Кантом у засадничості етичного обов'язку. «З іншого боку, — зазначає Малахов, — в межах юдейської традиції справді чарівні взірці “етосу легкості” являє, зокрема, хасидизм XVIII—XIX ст. — релігійна течія, що виникає в Західній Україні...» (Малахов, 1999: с. 318). Звісно, ця радість буття з Богом добре відома у традиційному християнстві ще від тих перших юдеїв, що стали його апостолами. Відповідно, як зазначає Малахов, й Сковорода, який, ймовірно, не лише був знайомий з ідеями хасидів, але й мав нагоду безпосередньо з ними спілкуватися, був далекий від пафосу жертвовності і ставленням до життя, «вдячністю за власне покликання... нагадує своїх сучасників — хасидів» (Малахов, 1999: с. 318). Не маючи наміру дискутувати з теми «Сковорода і хасиди», припустимо, що і наш славетний філософ, і представники поважної юдейської

релігійної течії, які жили на українській землі, цілком могли поділяти таке життєве налаштування.

Отже, ідея покликання є органічною для свідомості українців. Покликання в уявленні сучасних українців — це професійна діяльність, яка дає можливість для самореалізації; це життя, відповідне до бажань і здібностей людини, сповнене переживанням його повноти і щастя. Покликання у нашому сприйнятті є правом, а не обов'язком, набутком, а не жертвою, іноді навіть удачею, бо не всім щастить знайти себе і не кожен може дозволити собі працю за покликанням, навіть якщо розуміє, в чому воно полягає. Для українців покликання — це передусім реалізація їхньої особистої і духовної свободи, яка поєднується із суспільною користю. Релігійні ідеали й переживання можуть доповнювати сучасне переважно секуляризоване розуміння покликання, але не часто визначають його суть.

Утім, філософія покликання Сковороди надихає на збереження внутрішньої свободи, спонукає до самопізнання, дослухання людини до себе, пошуку її реалізації і щастя від спорідненої праці. У трактатах і притчах філософа відкидається індивідуалізм і сваволя, наголошуються як цінності людського життя скромність і вдячність, ба навіть «вбогість» розглядається як аскетизм буття з Богом. Треба зазначити, що помірність й відмова від культу споживання — це ті настанови, які видаються сьогодні серйозним аналітикам чи не єдиним шляхом подолання негативних екологічних і соціальних тенденцій, зокрема згубних кліматичних змін, пов'язаних із неспинним зростанням потреб людей у товарах, послугах та відповідних обсягів витрат енергії (Briggle, 2021).

Вкоріненість ідеї покликання в українській ментальності та її соціально-педагогічний потенціал необхідно розвивати. У контексті глобальних проблем сучасності думка про покликання людини мобілізує настанови етичної відповідальності, свободи, необхідної самодисципліни, знаходження міри достатнього у задоволенні потреб, орієнтацію на духовні цінності. У цьому сенсі, безсумнівно, творчість і настанови видатного українського філософа Григорія Сковороди є актуальними у наш час.

ДЖЕРЕЛА

- Вебер, М. (1994). *Протестантська етика і дух капіталізму*. Перекл. з нім. О. Погорілого. Київ: Основи.
- Декарт, Р. (2000). *Метафізичні роздуми*. Перекл. з франц. З. Борисюк та О. Жупанського. Київ: Юніверс.
- Малахов, В. А. (1999). «Тягар мій легкий». Над сторінками Євангелія. *Дух і літера*, 5—6, 311—320.
- Мулярчук, Є. І. (2019). *Філософія і педагогіка покликання*. Київ: Дух і літера.
- Попович, М. (2007). *Григорій Сковорода: філософія свободи*. Київ: Майстерня Білецьких.
- Сковорода, Г. (1973). *Повне зібрання творів у двох томах. Т. I*. Київ: Наукова думка.
- Сковорода, Г. (1994а). *Твори: У 2 т. Т. I: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги*. Київ: АТ «Обереги» (Гарвард. б-ка давнього укр. письменства).

- Сковорода, Г. (1994b). *Твори: У 2 т. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи*. Київ: АТ «Обереги» (Гарвард, б-ка давнього укр. письменства).
- Шинкарук, В. І. (відп. ред.). (1972). *Філософія Григорія Сковороди*. Київ: Наукова думка.
- Bingham, J. T. (2008). *Role of Spirituality in Persons Choosing a Career in Education: Calling as a Motivating Factor*. A Dissertation. Lynchburg, VA: Liberty University.
- Briggle, A. (2021). *Thinking through Climate Change. A Philosophy of Energy in the Anthropocene*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53587-2>
- Rahner, K., & Vorgrimler, H. (1965). *Theological Dictionary*. New York: Herder and Herder.
- VanOosting, J. (2005). *And the Flesh Became Word: Reflections Theological and Aesthetic*. New York: A Crossroad Book.

Отримано 20.02.2023

REFERENCES

- Bigham, J. T. (2008). *Role of Spirituality in Persons Choosing a Career in Education: Calling as a Motivating Factor*. A Dissertation. Lynchburg, VA: Liberty University.
- Briggle, A. (2021). *Thinking through Climate Change. A Philosophy of Energy in the Anthropocene*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53587-2>
- Descartes, R. (2000). *Méditations Métaphysiques*. Transl. from French by Z. Borysiuk and O. Zhupanskiy. [In Ukrainian]. Kyiv: Universe. [=Декарт 2000]
- Malakhov, V. A. (1999). “My Burden is Light”. After the Pages of the Gospels. [In Ukrainian]. *Dukh i litera*, 5—6, 311—320. [=Малахов 1999]
- Muliarchuk, Y. I. (2019). *The Philosophy and Pedagogy of Calling*. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i litera. [=Мулярчук 2019]
- Popovych, M. (2007). *Hryhorii Skovoroda: the Philosophy of Freedom*. [In Ukrainian]. Kyiv: Biletski's Studio. [=Попович 2007]
- Rahner, K., & Vorgrimler, H. (1965). *Theological Dictionary*. New York: Herder and Herder.
- Shynkaruk, V. I. (Ed.). (1972). *Philosophy of Hryhorii Skovoroda*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka. [=Шинкарук 1972]
- Skovoroda, H. (1973). *Complete Collection of Works in 2 Volumes. V. 1*. [In Old Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka. [=Сковорода 1973]
- Skovoroda, H. (1994a). *Works in 2 Volumes. Volume 1: Poetry. Fables. Tractata. Dialogues*. [In Ukrainian]. Kyiv: “Oberehy” JS. (Harvard Library of Early Ukrainian Literature). [=Сковорода 1994a]
- Skovoroda, H. (1994b). *Works in 2 Volumes. Volume 2: Tractata. Dialogues. Parables. Translations. Letters*. [In Ukrainian]. Kyiv: “Oberehy” JS. (Harvard Library of Early Ukrainian Literature). [=Сковорода 1994b]
- VanOosting, J. (2005). *And the Flesh Became Word: Reflections Theological and Aesthetic*. New York: A Crossroad Book.
- Weber, M. (1994). *The Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism*. Transl. from German by O. Pohorilyi. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=Вебер 1994]

Received 20.02.2023

Yevhen MULIARCHUK, Doctor of Sciences in Philosophy,
Senior Research Fellow at the Department of Philosophy of Culture, Ethics and Aesthetics,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
Muliarchuk@nas.gov.ua
<http://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

SKOVORODA'S PHILOSOPHY AND CALLING OF CONTEMPORARY PEOPLE

The article is devoted to the analysis of understanding of calling in the works of Skovoroda and its significance for the world-views and life choices of contemporary people. The current crisis phenomena are explicated in the light of the points of Skovoroda's philosophy on the disparity between material and spiritual dimensions of human existence, irrelevance of work, devaluation of self-knowledge, individualism, and consumerism. The result is spiritual slavery and inability of people to respond to the challenges of contemporaneity. According to Skovoroda's principle of self-knowledge, a person has to hear the internal call of existential truth or "God's Spirit" which motivates for work, public service, and moral improvement. The author explicates 3 semantic levels in Skovoroda's philosophy of calling: individual, social, and spiritual. By Skovoroda, calling appears as a natural desire to act in a certain sphere, but its end is in the Kingdom of God.

The author presents the results of the research of the experience of calling of contemporary Ukrainians and explicates the typology of that experience. The article states that the revealed structure of calling "desire-abilities-realization-good" corresponds in general with the understanding of calling by Skovoroda. Therefore, this structure is constant over time. Nevertheless and contrary to the ethics of Skovoroda, nowadays, the motivation of self-development prevails over the value of care for common good and spiritual goals in understanding of calling. The comparison of the experience of calling in the minds of student youth in Ukraine and in the USA confirms its identity on the basis of common Judaic-Christian tradition. The differences in the contemporary understanding of calling are determined along the lines of religiosity versus secularity, and Protestantism versus Eastern Christianity. In particular, noted moral rigorism of the protestant understanding of calling as an obligation, whereas Jews and the other Christians conceive calling in the forms of light, easiness, and happiness. The author reasoned the significant motivating and pedagogical capability of the idea of calling in the contemporary world. The article emphasizes the importance of Skovoroda's critical philosophic attitude towards individualism and consumerism in the direction of overcoming problems of environment, particularly of climate change induced by unstoppable growth of energy consumption, and of anthropological crisis.

Keywords: *calling, happiness, spiritual freedom, good, moral duty, self-realization of the individual, anthropological crisis.*